

Sociološka biblioteka

izdavači:

Naklada Jesenski i Turk
Hrvatsko sociološko društvo

za izdavače:

Mišo Nejašmić
Inga Tomić-Koludrović

urednik biblioteke:

Goran Batina

recenzenti:

Gvozden Flego
Davorka Matić

korektorica:

Monika Milić

računalni slog:

Mario Ostojčić

grafički urednik:

Boris Kuk

tisak: Zrinski d.d., Čakovec
rujan 2008.

www.jesenski-turk.hr

Mediji, kultura i civilno društvo

uredila: Zrinjka Peruško

Naklada Jesenski i Turk
Hrvatsko sociološko društvo
Zagreb, rujan 2008.

Sadržaj

Uvod / 7

Fokus komunikacija

Zrinjka Peruško: Mediji i civilno društvo: paradoks interaktivne publike / 15

Mediji i civilno društvo – teorijska pitanja / 15

Mediji i civilno društvo – empirijska pitanja / 20

Hrvatski medijski krajolik: strukturni aspekti / 22

Hrvatski medijski krajolik: programski aspekti / 29

Mediji i publike / 35

Zaključak / 38

Literatura / 40

Nada Zgrabljić Rotar: Medijska pismenost i medijska etika u civilnom društvu / 43

Što je „medijska pismenost“ / 45

UNESCO za medijsku pismenost / 48

Predmet istraživanja / 50

Međunarodni zakonski okvir za zaštitu djece i samoregulacija / 55

Vlasnici medija – partneri za medijski odgoj / 57

Novinarska etika u kontekstu medijske pismenosti / 59

Etika članova civilnog društva / 61

Medijska pismenost u programima nevladinih udruga / 62

Vladina obrazovna strategija i medijska pismenost / 65

Zaključak i preporuke / 67

Literatura / 70

Korisni linkovi / 74

Aleksandra Uzelac: Informacijsko društvo – tržište ili civilno društvo? / 75

Kultura i komunikacija kao osnova (civilnog) društva / 77

ICT i mediji u kontekstu globalizacije / 79

Javna sfera, javna domena i informacijska dobra u okruženju globalizacije i interneta / 84

Kulturne i medijske politike u globalnom okruženju / 92

Zaključak / 101

Literatura / 102

Fokus kultura

Nina Obuljen i Ana Žuvela Bušnja: Civilno društvo i proces donošenja odluka u hrvatskoj kulturnoj politici / 107

- Civilno društvo i kulturna politika u Republici Hrvatskoj / 109
- Zakonodavni okvir za uključenje civilnog društva u proces formuliranja kulturnih politika / 113
- Decentralizacija donošenja odluka: uloga kulturnih vijeća / 115
- Građanski angažman: zagovaranje i lobiranje / 119
- Zaključci / 123
- Literatura / 125

Daniela Angelina Jelinčić: Kulturni turizam između države i civilnog društva / 127

- Kulturni turizam kao ogledalo suradnje / 127
- Problemi u sektoru kulturnog turizma u Hrvatskoj / 131
- Utjecaj akademskih istraživanja i civilnog društva na politiku i strateški razvoj kulturnog turizma u Hrvatskoj / 134
- Zaključak / 139
- Izvori i literatura / 140

Fokus civilno društvo

Helena Popović: Civilno društvo u Hrvatskoj / 145

- Suvremena istraživanja / 145
- Metodološke napomene / 150
- Civilno društvo i mediji iz različitih perspektiva fokus grupa / 153
- Prepoznavanje teorijskih modela u kontekstu hrvatske stvarnosti / 155
- Zaključak / 169
- Literatura / 171

Hrvoje Butković i Snježana Ivanović: Selektirana i anotirana bibliografija hrvatskih autora o civilnom društvu / 175

- Knjige / 176
- Poglavlja u knjizi/zborniku / 183
- Natuknice u enciklopediji / leksikonu / 197
- Članci u časopisima / 198
- WWW izvori / 219

Zrinjka Peruško: Post scriptum / 223

Bilješka o autorima / 225

Informacijsko društvo – tržište ili civilno društvo?

Aleksandra Uzelac

Diskusija o informacijskom društvu često se sužava na diskusiju o informacijsko-komunikacijskim tehnologijama i o potencijalima interneta. Pojam informacijsko društvo nije precizno definiran, on označava različite stvari za različite ljude. On može implicirati više informacija, više komunikacijske infrastrukture, veći profit za poslovni sektor ili pak emancipaciju ljudi. No uglavnom, ta metafora implicira da informacija, tehnologija i gradnja tehničke infrastrukture dovode i do društvenog razvoja. Možemo se zapitati kako bi informacijsko društvo trebalo izgledati? Što je potka, a što osnova informacijskog društva? Hoće li biti demokratično, inkluzivno i pluralistično, transparentno i odgovorno? Ili će biti vođeno i oblikovano na tržišnim osnovama? Postoji li ono već? Je li ono nova paradigma ili nova dimenzija dodana postojećem industrijskom društvu? Kako se ono suodnosi s našim postojećim kulturnim i komunikacijskim obrascima?

Svakako možemo ustvrditi da živimo u informacijskom dobu. To nam, između ostalog, potvrđuje brzi razvoj interneta (u smislu broja korisnika i količine na njemu dostupnih servisa i sadržaja) i njegov sve veći utjecaj na razne sfere našeg života. Neki autori umjesto pojma informacijsko društvo koriste pojam informacijski razvoj u društvu (*informational developments*) i povezuju ga s različitim aspektima – s tehnologijom, kulturom, te sa sociopolitičkim i ekonomskim aspektom (Hamelink, 2003). Kako bi se nadišao implicitni tehnološko centrični koncept informacijskog društva, u literaturi se koriste i neki drugi termini. Castells (1996) uvodi pojam

umreženog društva, UNESCO govori o društvu znanja (UNESCO, 2005), CRIS¹ promovira pojam komunikacijsko društvo, a neki se autori u svojim analizama pitaju hoće li to možda na koncu biti zabavljačko društvo (*entertainment society*). Informacijsko je doba već stiglo, no čini se da je, u stvari, osnovno pitanje hoće li društvo budućnosti biti demokratično i civilno društvo, a to ovisi o izborima koje činimo sada na mnogim planovima: političkim, legislativnim, tehnološkim, kulturnim i sl. Pri tom mislimo na civilno društvo definirano na makrorazini, tj. definirano kao grupa društvenih i političkih institucija koje se sastoje od 5 elemenata: 1) državnih vlasti koje su odgovorne javnosti, 2) vladavine prava, 3) javne sfere u kojoj se okupljaju zainteresirani građani, 4) tržišnog sustava, i 5) različitih dobrovoljnih organizacija (Pérez-Díaz, prema Ilczuk, 2001). Ova definicija civilno društvo određuje kao vrstu demokratsko ustrojenog društva, društva u ravnoteži. Osim ove, u literaturi se koriste brojne definicije civilnog društva. Barber pod civilnim društvom u užem smislu podrazumijeva nezavisno područje slobodnog društvenog života gdje ni država ni tržište nemaju prevladavajući utjecaj, područje koje stvaramo sami za sebe zajedničkim djelovanjem u obiteljima, klubovima, crkvi i zajednici. Tu je uključen takozvani treći sektor koji posreduje između naše specifične individualnosti kao gospodarskih proizvođača ili potrošača i našeg apstraktnog zajedništva kao članova suverenog naroda (Barber, prema Fisher i Fox, 2001). Civilno društvo uključuje društveni prostor u kojemu građani svakodnevno mogu raditi što žele i time određuju granice državne vlasti i smjerove njezina djelovanja, čak i kada ih vlasti ne namjeravaju ostvariti (Jerzy Szacki, prema Ilczuk, 2001). Treći sektor, tj. udruge, zaklade, crkve, vjerske zajednice i sindikati čine kostur civilnog društva. Oni stimuliraju različite aktivnosti nezavisne od države koje građanima omogućuju da „uzmu sudbinu u svoje ruke“ i da budu odgovorni za njihovo sprovođenje. Neprofitnim institucijama glavna motivacija za provođenje aktivnosti nije maksimalni profit, već im je motivacija postizanje određenih ciljeva. Uglavnom su organizirane na takav način koji im omogućuje da budu

1 * Communications Rights in the Information Society (CRIS) – www.crisinfo.org – je kampanja koja pokušava osigurati da komunikacijska prava budu shvaćena kao središnje pitanje u gradnji informacijskog društva. Kampanju podupire Platform for Communication Rights, grupa NVO-a uključena u mnoge medijske i komunikacijske projekte u svijetu.

nezavisne, samostalne u odlučivanju i koji potiče spontanu participaciju zainteresiranih strana, te Ilczuk navodi da neprofitni sektor pokriva one sfere gdje tržište i država nisu dali odgovarajuće rezultate što, između ostalih, pokriva i tzv. javna dobra (Ilczuk, 2001: 20-21).

Većina definicija civilnog društva odnosi se na djelovanje u zajednicama gdje ljudi neposrednom komunikacijom i direktnim djelovanjem mogu postići svoje ciljeve. S obzirom da je globalizacija pridonijela sve gušćoj povezanosti različitih zajednica u globalno društvo, postaje važno moći komunicirati i imati utjecaja i izvan svoje neposredne lokalne zajednice. U velikim se zajednicama komunikacija odvija posredno, korištenjem postojećih komunikacijskih kanala, tj. posredstvom javne sfere koja je važan čimbenik demokracije jer omogućuje komunikaciju među strancima i istodobno ima funkciju kritike i kontrole vlasti koju građani kroz javnu sferu neformalno iskazuju. To je sfera posredovanja između države i društva u kojoj javnost sudjeluje u određivanju politike i time određuje demokratsku kontrolu države i njezinih aktivnosti (Habermas, prema Rheingold, 2004).

U raspravama i analizama demokracije i civilnog društva ti se pojmovi najčešće sagledavaju kroz strukturalne termine, poput prava, obaveza i formalnih političkih struktura, i ponekad se zaboravlja da su oni ukorijenjeni u vrijednostima, načinu življenja i svakodnevnoj praksi ljudi, tj. funkcionalna demokracija zasniva se na kulturi (Dahlgren, prema Olsson, 2006). Civilno društvo u obje definicije – široj i užoj – mora građanima osigurati prostor slobode za vlastite izbore i djelovanja kako bismo mogli govoriti o slobodnom i demokratskom društvu, tj. društvu u kojemu civilno društvo u užem smislu i državne institucije funkcioniraju kao dva nužna elementa – odvojeni ali povezani, različiti ali međuovisni (Keane, prema Fisher i Fox, 2001: 17).

Kultura i komunikacija kao osnova (civilnog) društva

Spomenute definicije impliciraju slobodu građana da se samoorganiziraju i slobodno izražavaju i udružuju i time slobodno određuju svoj način života, tj. vlastitu kulturu. UNESCO definira kulturu kao cjelovit sustav duhovnih, materijalnih, intelektualnih i emocionalnih osobina koje karakteriziraju

neko društvo ili zajednicu. To uključuje umjetnost, ali i način života, osnovna ljudska prava, sustave vrijednosti, tradicije i vjerovanja. Ovako široka definicija uključuje i pojmove komunikacije, informacije i znanja i implicitno se preklapa s civilnim društvom.

Povezanost pojmova kulture i komunikacije vidljiva je u mnogim definicijama kulture. U Websterovom rječniku nalazimo i sljedeće definicije kulture: 1) *ukupnost ljudskog znanja, vjerovanja i ponašanja koja se prenosi s generacije na generaciju korištenjem zajedničkog jezika, tehnika i apstraktnim mišljenjem*; i 2) *običaji, vjerovanja, društvena organizacija i materijalni artefakti neke rase, vjerske ili društvene grupe*. Prva definicija tiče se znanja i njegovog prenošenja, tj. komunikacije, i uključuje područja umjetnosti i znanosti. Druga definicija tiče se društvenih vrijednosti i uvriježenih načina koji određuju ponašanje i odnose unutar određene kulturne zajednice. Umjetnost i znanost mogu imati utjecaja na ponašanje određene grupe, tj. novo „znanje“ utječe na uobičajena vjerovanja. To nije jednosmjerni odnos, a do koje će mjere znanje utjecati na društvene vrijednosti ovisi i o dostupnim načinima komunikacije (Foresta, Mergier, Serexhe, 1995: 10).

Kultura i komunikacija – načini na koje ostvarujemo naše osnovno supostojanje s drugim ljudima u zajednici – sve se više komodificiraju i time prijete sužavanju slobode izbora građana i njihovog pretvaranja iz emancipiranih građana u tihe korisnike. Pojmovi informacija i komunikacija neizbježno se odnose na bit zajednice i odnosa među ljudima (Pasquali, 2003). Hamelink informacijske sadržaje određuje kao kulturne proizvode i navodi da je informacija dio kulturne osnove društva što uključuje i aspekte razmjene znanja i kulturnog identiteta, a način na koji se društvo odnosi prema informacijama – njihovoj dostupnosti i obradi – određen je, između ostalog, i kulturnim gledištem. Komunikacija nije samo tehnički proces prijenosa poruka, već je to osnovni društveni proces, ljudska potreba i osnova društvene organizacije. Taj pojam ima šire značenje koje uključuje stvaranje zajednice kroz komunikaciju u smislu razmjene i zajedničkog dijeljenja, a time i stvaranja zajedničkog značenja (Hamelink, 2003). Kulturni su izričaji, što uključuje i jezik, znakovi kojima ljudi komuniciraju. Kroz komunikaciju koja se temelji na zajedničkom kulturnom kodu ljudi razumijevaju svoju okolinu i stvaraju zajedničko značenje. Stoga je pojam komunikacija tijesno povezan s pojmom kulture. To tvrdi i James Carey

koji u knjizi *Communication as Culture: Essays on Media and Society* pojam komunikacije opisuje kroz dva modela – prvi model naziva komunikacija kao prijenos, a drugi komunikacija kao ritual. Komunikaciju kao prijenos opisuje pojmovima kao što su slanje, prijenos, davanje informacija drugima, transport itd., tj. komunikacija je prijenos signala ili poruka na daljinu sa svrhom kontrole. Model komunikacije kao rituala ne odnosi se na širenje poruka kroz prostor, već na održavanje društva/zajednice kroz vrijeme gdje se komunikacijom predstavljaju zajednička vjerovanja, tj. komunikacija kao ritual je neka vrsta društvenog rituala u kojemu se sudionici osjećaju međusobno povezanimi u neku zajednicu (Carey, 1992). Ova dva modela ne isključuju jedan drugog, već se nadopunjuju.

Kroz kulturu i komunikaciju, a potpomognuto dostupnim tehnologijama (primjerice pismom ili slikom), znanje se razmjenjivalo, čuvalo i stvaralo novo. Bogatstvo javnog sadržaja pridonosi razvoju kreativnosti te su se stvaraoci oduvijek koristili postojećim materijalom u stvaranju novoga. To nam pokazuje da je kulturna baština i u njoj zabilježeno znanje važan resurs za razvoj kreativnosti u društvu. Komunikacijske tehnologije utječu na uvjete razmjene među ljudima a time i na kulturu u antropološkom smislu jer svako društvo uvijek iznova redefinira svoju kolektivnu realnost, tj. kulturu kroz proces komunikacije. Kultura je tako kolektivno pamćenje koja za svoj nastanak, očuvanje i razvoj ovisi o komunikaciji. No, u suvremenom globalizacijskom društvu obilježenom sveprisutnošću medija i informacijsko-komunikacijskih tehnologija procesi kulture, komunikacije i diseminacije znanja sve su više komodificirani i posredovani različitim formalnim komunikacijskim kanalima, pa bitno pitanje postaje: Tko ima dostup do komunikacijskih kanala i informacijskih dobara?

ICT² i mediji u kontekstu globalizacije

Prema Boyd-Barretu tri osobine određuju globalizaciju: 1) njezina globalna sveobuhvatnost (proces globalizacije zahvaćaju sve zemlje), 2) zasniva se na zapadnom modelu transnacionalnih kompanija, i 3) osnovna infrastruktura

² ICT je kratica za information and communication technology – informacijske i komunikacijske tehnologije.

na koju se naslanja je ICT (Boyd-Barret, 2004). Snažan razvoj računalnih tehnologija i telekomunikacijskih usluga novina je koja je u proteklih nekoliko desetljeća prisutna u suvremenom društvu i koja je uvelike utjecala na načine rada i komunikaciju među ljudima. Digitalizacija i umrežavanje su promijenili naš fokus s atoma na bitove,³ a virtualizacija i na njoj temeljena konvergencija uklonila je mnoge granice između ranije različitih komunikacijskih servisa i kanala te time uklonila fizičke barijere između ranije striktno odvojenih industrija – telekomunikacijske, medijske i računalne industrije. Sve to otvorilo je nove mogućnosti razvoja, a smjerovi razvoja nisu predodređeni postojećom tehnologijom već našim izborima. Tako Don Foresta, analizirajući razvoj interneta, razlikuje između pojmova „kiberprostora“ i „informativskog autoputa“. Dok „kiberprostor“ opisuje kao kozmopolitski univerzum, mit i viziju virtualnog, pojam „informativskog autoputa“ opisuje kao industrijski projekt i moćan instrument u unapređenju marketinga audiovizualnih proizvoda i usluga (Foresta, Mergier, Serexhe, 1995: 4). Drugim riječima, koristeći se istom infrastrukturom internet se može razviti u smjeru komercijalnih usluga ili slobodne razmjene informacija između građana, i pitanje je tko o tome odlučuje.

Ova razlika nadilazi granicu virtualnog i odražava se i u sferi realnog, pa možemo reći da o našim izborima ovisi hoćemo li ostvariti razvoj prema slobodnom i demokratskom „društvu znanja“ ili pak ka komercijalno utemeljenom „informativskom društvu“. U oba slučaja vidljiva promjena je da funkcioniranje današnjeg društva uvelike određuju mreže, posebice informativsko-komunikacijske mreže. Mreža može biti efikasan model i sredstvo za kontrolu ili za slobodnu suradnju. O ravnoteži između profitnih informativskih usluga i inicijativa i informativskih usluga u području javne domene, koje osiguravaju da se svi građani mogu koristiti postojećim informacijama i znanjima, ovisi u kakvom ćemo društvu živjeti (Uzelić, 2004). Ta ravnoteža ovisi o mnogim političkim, legislativnim i drugim izborima koji se sve češće donose u sferi međunarodnih organizacija, uz lobiranje međunarodnih korporacija, no uglavnom bez konzultacije s građanima.

Tehnološki se razvoj ne može promatrati izvan društvenog konteksta. Danas globalizacija, tj. integracija trgovine, ulaganja i financijskih tržišta,

3 To naravno ne znači da su bitovi zamijenili atome već su im dodali novu dimenziju.

određuje razvojni model suvremenog društva. Sve veći obujam prekogranične trgovine robama i uslugama, slobodni tok kapitala i brzo širenje novih tehnologija dovodi do sve veće međuzavisnosti država.

No u današnjem svijetu obilježenom globalizacijskim procesima i sve većom komunikacijskom povezanošću dosadašnji razvojni trendovi nisu doveli do smanjenja nejednakosti i društvenog boljitka svih ljudi. Na početku 21. stoljeća vidljiva je situacija da tehnološki progres temeljen na sustavu znanosti, potpomognut industrijskim razvojem koji zahtjeva stalan rast, dovodi do štetnog djelovanja čovjeka po okoliš smanjujući biološku i društvenu raznolikost i, prema Rheingoldu, vodi nas ka društvenom sustavu u kojemu su ljudi tek komponente u društvenom stroju. Proces iskorištavanja prirodnih resursa, stalnog rasta potrošnje energije, ima teške posljedice. Brz tehnološki razvoj u proteklih nekoliko desetljeća nije pridonio smanjenju društvenih razlika, nije smanjen jaz između bogatih i siromašnih, pa Rheingold naglašava da ne možemo optimistično tvrditi da nam tehnološki razvoj donosi boljitak (Rheingold, 2004: 258). Globalne nejednakosti u prihodima sve se više povećavaju i razlika između najbogatijih i najsiromašnijih sve je veća. Tako je nejednakost u prihodima između najbogatijih i najsiromašnijih zemalja bila 3:1 1820. godine, 44:1 1973, 72:1 1992. i 74:1 1997. godine. Na 20% populacije iz najbogatijih zemalja odnosi se 86% svjetskog BNP-a, 82% izvoza, 74% telefonskih linija i 93% korištenja interneta. Na 20% najsiromašnijih zemalja otpada 1% svjetskog BNP-a, 1% izvoza, 1,5% telefonskih linija i manje od 1% korištenja interneta (*Human Development Report*, 1999. i 2000, prema Boyd-Barret, 2004). Kao i u realnom svijetu, ni na internetu nisu svi jednaki – postoje razlike jer je mogućnost korištenja tehnologije ovisna i o dostupnim resursima (posebice financijskim), pa se nejednakosti u stvarnom svijetu preslikavaju i na virtualnu sferu. Stoga je digitalni jaz ili kako ga UNESCO naziva jaz u znanju (*knowledge divide*) vidljiva poveznica virtualnog i stvarnog svijeta koja nam ukazuje na stanje neravnoteže u razvoju. Prema Rheingoldu, suočeni smo s krizom znanja i nezadovoljavajućim metodama donošenja zajedničkih odluka (Rheingold, 2004), a osim toga čini se bitnim zapitati se je li komunikacija danas pravo ili privilegija.

Suvremeni kontekst naših života uvelike određuju sfere međunarodne politike i globalnog tržišta. Globalizacija i sve veća komunikacijska povezanost donose vidljive promjene u mnogim aspektima života ljudi,

poslovanja te političkog djelovanja i odlučivanja. U sve povezanijem svijetu ti su faktori utjecali na promjene razine na kojoj se donose odluke koje se sve više sele na međunarodnu razinu (npr. trgovinski ugovori, ekonomija, okoliš itd.). Odluke donesene u međunarodnim organizacijama utječu na život građana u različitim zemljama, no te međunarodne organizacije nisu utemeljene na proceduri izbora od strane građana, tj. reprezentativnoj demokraciji. Kao odgovor na takvu situaciju demokratskog deficita na međunarodnoj razini i civilno društvo postaje sve više globalno i kao partnere u dijalogu vidi međunarodne organizacije, kako bi se time nadomjestili mehanizmi reprezentativne demokracije koji su još uvijek bazirani na nacionalnoj razini, pokušajem uspostave mehanizama participativne demokracije na međunarodnoj razini (Panel of Eminent Persons on UN – Civil Society Relations, 2004.⁴). Osim putem dijaloga s međunarodnim organizacijama, organizacije civilnog društva danas se često nalaze u situaciji da otvaraju nove teme koje putem medija i svojih foruma pokušavaju staviti na agendu javne diskusije i političkog odlučivanja, pa javna sfera kroz koju se formira javno mnijenje postaje utjecajan faktor koji također utječe na državne politike i akcije. Stoga organizacije civilnog društva pokušavaju u fokus javnosti staviti pitanja: tko ima vlasništvo nad informacijama, tko kontrolira distribuciju informacija (a time i javnu sferu), tko se najlakše može služiti informacijama i kome je informacija namijenjena, dotičući time pitanja poput autorskih prava i korporativne kontrole nad produkcijom znanja, slobode izražavanja i komuniciranja te pluralizma medija.

Mediji kao važan čimbenik javne sfere (prostora komunikacije među građanima), prepoznati su kao bitan čimbenik demokratskog društva, pa su stoga i sami postali područje analize kako bi se osiguralo da se kroz njih komuniciraju različite teme i gledišta te kako bi se osiguralo da komercijalizacijom ne izgube funkciju demokratskog javnog foruma. Za jako i raznoliko civilno društvo bitan je dostup do informacija o bitnim pitanjima koje utječu na živote ljudi, kao i do javnih foruma i komunikacijskih kanala putem kojih se njihovi glasovi mogu čuti u javnosti. Kako očuvati demokratsku javnu sferu u uvjetima sve veće komercijalizacije svih društvenih segmenata? Liberalizacija i komercijalizacija masovnih medija u mnogim je dijelovima svijeta u proteklom desetljeću dovela do dinamičnijeg, kom-

4 Izveštaj We the peoples: civil society, the United Nations and global governance http://www.un.org/reform/a_58_817.pdf.

pleksnijeg i demokratičnijeg medijskog sustava, jer je ukidanjem državnog monopola otvorila i više prostora za javnu debatu, ali je istovremeno, zbog prevelikog utjecaja oglasnih industrija na sadržaj medija, vidljiv i suprotan trend gdje se preferiraju nekontroverzni sadržaji koji ne problematiziraju različita društvena pitanja, već su više nepolitičkog i zabavljakog karaktera. Trend koncentracije medija na globalnom, regionalnim i nacionalnim razinama dovodi do marginalizacije nezavisnih medija te nadomještanja državnog medijskog monopola jednako lošim komercijalnim i skrivenim političkim monopolom (Deane, 2003). Očito je da liberalizacija medija uglavnom ne korelira s medijskim pluralizmom. U takvoj situaciji, gdje javnosti netransparentni privatni interesi utječu na uređivačku politiku, ugrožena je uloga medija kao promotora javnog interesa. U takvoj je situaciji bitna uloga civilnog društva kao faktora pritiska na medije i državu i kao zagovornika medija orijentiranih prema javnom interesu. Sloboda govora trebala bi značiti pluralizam mišljenja različitih segmenata društva, a ne tek sredstvo bogatih i moćnih da kroz medije komuniciraju „svoje“ teme.

Razvojem interneta otvoren je još jedan javni forum koji ima globalne doseg. On je, osim zbog globalnog dosega, bitan i zbog mogućnosti interaktivne komunikacije te mogućnosti da danas svaki korisnik potencijalno može na njemu objaviti što god želi, tj. potencijalno je vrlo demokratičan javni kanal. No, istovremeno, ogroman broj dostupnih resursa ne znači da su oni lako vidljivi, pa korisnici interneta kroz različite filtre pokušavaju pronaći traženu informaciju, što u biti fragmentira taj medij. Ne smijemo zanemariti ni činjenicu da dostup internetu, osim o tehničkim mogućnostima, ovisi i o resursima, što nam govori da oni s druge strane digitalnog jaza nisu u ravnopravnom položaju kad se govori o mogućnostima da putem interneta komuniciraju svoja gledišta. To se ne odnosi samo na geografsku odrednicu digitalnog jaza već i na neravnopravan položaj civilnog društva spram, primjerice, međunarodnih organizacija ili velikih transnacionalnih kompanija koje mogu daleko bolje iskoristiti mogućnosti ICT-a i interneta upravo zbog činjenice da za njegovu primjenu imaju na raspolaganju daleko bogatije financijske, tehničke i ljudske resurse (Calhoun, 2004: 233).

Ako šira javnost nije svjesna određenih problema ne može se očekivati da će ih civilno društvo uspjeti staviti na agendu političkog odlučivanja. Kad se govori o slobodi govora i izražavanja i općenito o slobodi

komuniciranja ovako apstraktni pojmovi nisu uvijek neposredno očiti svima. Kako bi se dobila objektivna slika stanja potrebno je imati uvid u statističke podatke i znanstvene studije koje ih tumače. Ovo nam govori i o važnosti ne samo javne sfere (komunikacijskog prostora) već i javne domene (informacijskog prostora) koje su pretpostavka same mogućnosti slobode komuniciranja i slobode izbora građana. Za kritičko promišljanje bitno je imati dostup do relevantnih informacija i resursa, poput medijskih kanala, biblioteka, arhiva, muzeja, interneta (znanosti), tj. raznolike informacijske infrastrukture koja građanima omogućuje dostup dokumentima i informacijama kroz koje oni mogu pridonijeti stvaranju vlastitog znanja na temelju kojega grade svoje mišljenje o određenim stvarima.

Javna sfera, javna domena i informacijska dobra u okruženju globalizacije i interneta

Habermasov pojam javna sfera definiran je kao prostor informacija u kojemu se komunikacija odvija javno, mjesto javne rasprave, tj. prostor u kojemu se raspravljaju i rješavaju javni, tj. zajednički problemi. Ona predstavlja mogućnost komunikacije u najširem smislu i u nju spadaju mjesta poput medija (novine, radio, TV i internet), kavana, javnih tribina i sl. gdje ljudi mogu direktno međusobno komunicirati (Schuler i Day, 2004: 4). Osim osiguravanja mogućnosti komunikacije među građanima javna sfera mora biti uistinu „javna“, tj. otvorena svakome bez obzira kojoj društvenoj grupi pripada, i rasprave se u njoj odvijaju javno. Još jedna osobina javne sfere, koju naglašavaju Schuler i Day, je da ona omogućavanjem komunikacije između različitih grupa posreduje i između ljudi i institucija, tj. onih na vlasti i „obespravljenih“ (Schuler i Day, 2004: 4). Prema Calhounu javna je sfera idealna i dijelom ostvarena praksa javne rasprave o pitanjima vezanim uz javna dobra i o politikama koje ih reguliraju. To je politički prostor, ali nije dio države, u kojemu građani mogu utjecati na državu (Calhoun, 2004). Habermas javnu sferu povezuje i s kulturom i kulturnim obrascima kad kaže da se „institucionalna srž javne sfere sastoji od komunikacijskih mreža proširenim kroz kulturni kompleks, tisak i kasnije masovne medije koji omogućuju kulturnoj javnosti sudjelovanje u reprodukciji kulture i

građanima sudjelovanje u društvenoj integraciji posredovanom kroz javno mnijenje“ (Habermas, prema McGuigan, 1996: 176).

Javnu sferu možemo opisati i kao mehanizam povezivanja različitih gledišta koji bi trebao omogućiti da se kroz diskusiju pokušaju riješiti postojeći problemi te tako spriječiti konfliktne situacije. U javnoj bi sferi svi glasovi trebali imati jednaku težinu, što podrazumijeva da javna sfera mora biti inkluzivna, tj. da svi moraju moći ravnopravno sudjelovati u njoj te je stoga bitno onemogućiti veći utjecaj privilegiranih grupa (onih s više novca ili utjecaja). Drugim riječima, građani moraju moći sudjelovati u stvaranju agende u javnoj sferi, tj. mora se spriječiti da ona bude monopolizirana od strane korporacija, političara i sl. Posebice bitna funkcija javne sfere je osigurati da rasprava uključi sve aspekte određenog problema (deliberacija), tj. uzimanje u obzir različitih gledišta kroz osiguravanje prostora i vremena posvećenog diskusiji o određenoj temi (Schuler i Day, 2004). Dakle, Habermasova idealna javna sfera ima dvije bitne osobine. Prvo, ona je otvoren prostor komunikacije i rasprave među građanima, a druga osobina povezana je s kritičkim mišljenjem koje dovodi do stvaranja javnog mijenja.

Calhoun upozorava da se danas može prepoznati degeneracija funkcije javne sfere u aspektu gdje kritičko mišljenje dovodi do javnog mijenja jer, umjesto da omogući raspravu među građanima, javna komunikacija u medijima sve je više povezana s organiziranim interesnim grupama poput korporacija, sindikata ili političkih stranaka koji se sve više koriste reklamnim tehnikama i masovnom komunikacijom smanjujući pritom komunikacijski prostor otvoren svima, pa se stoga može reći da je javno mnijenje stvoreno ne kroz kritičke rasprave, već „manipulacijom“ kroz reklame (Calhoun, 2004: 245). S ovakvom se ocjenom slaže i Hamelink koji, analizirajući masovne medije u kontekstu globalizacije, tvrdi da medijska publika ponajviše kroz medije dobiva komercijalne poruke te da troškovi oglašivačke industrije sve više rastu što rezultira sve većim utjecajem oglašivačke industrije na uređivačku politiku medija (Hamelink, 2004: 69-70). Hamelink upozorava da su zbog takve situacije u pitanje dovedena i ljudska prava, primjerice sloboda izražavanja, pravo na demokratski poredak, pravo na jednako sudjelovanje u društvenom životu ili pravo na kulturni identitet. Utjecaj oglašivačkog sektora na uređivačku politiku dovodi u pitanje nespunito pravo na slobodu izražavanja jer ima za cilj osigurati

širok i kontinuiran pristup publici, te stoga želi (i u poziciji je) kontrolirati i sadržaj medija. S obzirom da građane doživljavaju kao korisnike, vidljiv je trend da komercijalni mediji detaljnije informiraju ljude o temama vezanim uz industriju zabave nego o društvenim temama vezanim uz demokratske prakse, a također i promocijom unificiranog kulturnog standarda i potrošačkog stila života ne pridonose promociji multikulturnog i višejezičnog društva (Hamelink, 2004: 74). Trend da spektakli dominiraju medijima prepoznaje i Reinghold i smatra da to narušava prostor javne sfere, a time i osnovnu infrastrukturu demokracije. Kad se moć televizije, kao medija koji prenosi emotivno nabijene slike, poveže s koncentracijom vlasništva nad medijima, slijedi da je koncentracija odlučivanja u rukama malog broja ljudi i za posljedicu ima smanjenje istinske rasprave i mogućnosti da se čuju različita gledišta, što se, primjerice u slučaju tretiranja pitanja vezanih uz informacijsko društvo i nove medije, vidi u pojednostavljenju problema novih medija i svođenja istih na njihove tehničke aspekte izostavljajući pritom njihovu kompleksnu društvenu dimenziju (Reinghold, 2004).

Javna sfera nije korporacijski sustav, dok masovni mediji to jednim (sve većim) dijelom jesu. Pitanje je kako pomiriti poslovnu i građansku logiku. Opreku ovih dvaju gledišta izrazio je Hamelink supostavljajući perspektive i sklonosti, kako ga on naziva, globalnog društva reklama (*Global Billboard Society*) i ljudskih prava (Hamelink, 2004: 75).

Tablica 1

Globalno društvo reklama (Global Billboard Society)	Ljudska prava
Povećanje profita	Optimizacija javnog blagostanja
Ljudi prvenstveno kao korisnici	Ljudi prvenstveno kao građani
Privatizacija javnog prostora	Očuvanje javnog prostora
Prioritiziranje tržišnih principa	Prioritiziranje ljudskih prava
Tretiranje kulture kao robe	Tretiranje kulture kao javnog dobra
Ignoriranje nejednakosti u tržišnim transakcijama	Težnja jednakosti u odnosima među ljudima

Izvor: Hamelink 2004.

Ova opreka ukazuje nam na izbore koje je moguće napraviti i u strukturiranju određenog medija, primjerice televizije ili interneta, i ukazuje nam na činjenicu da daljnji razvoj ovisi prije svega o kvaliteti upravljanja, a ne o mogućnostima tehnoloških aplikacija. Ukoliko se odluke budu donosile bez upliva civilnog društva nije za očekivati da će humanitarna agenda prevladati.

Internet i novi mediji nadopunjuju već postojeće komunikacijske kanale i medije kojima su cirkulirale javne i privatne informacije. ICT i digitalne mreže neophodna su infrastruktura na koju se naslanjaju procesi globalizacije. Oni se intenzivno koriste za organiziranje globalnih tržišta i procesa proizvodnje što omogućuje centralnu kontrolu i koordinaciju nad fizički disperziranim proizvodnim jedinicama. Internetom se jednako tako služe i mnogobrojni građani, aktivisti i neprofitne organizacije kojima internet omogućuje efikasniju i prodorniju komunikaciju. Kao i u realnom svijetu ni na internetu nisu svi jednaki, razlike postoje jer je mogućnost korištenja tehnologije ovisna i o dostupnim resursima (posebice finansijskim), pa se nejednakosti u stvarnom svijetu preslikavaju i na virtualnu sferu. Bez obzira na to, kao reakciju na koncentraciju medija i nemogućnost civilnog društva da adekvatno promovira svoje teme putem *mainstream*, tj. komercijalnih medija, organizacije civilnog društva osnovale su svoje medije (*Civil Society (CS) Media*) koji se temelje na načelima participacije, decentralizacije i horizontalnosti, i koji omogućuju medijsku zastupljenost tema koje su važne organizacijama civilnog društva. Tu spadaju nekomercijalni i nedržavni alternativni mediji koji mogu varirati od malih biltena, web stranica i radiopostaja do velikih agencija poput Inter Press Servicea (IPS). Svi su se oni pokazali važnima za diseminiranje poruka organizacija civilnog društva i njihovih foruma, korigirajući sliku koju su donosili *mainstream* mediji, ostvarujući tako svoj upliv na održavanje javne sfere (Milan, 2004).

Internet zbog svoje komunikacijske komponente i globalne rasprostranjenosti (iako ne jednako gusto posvuda) ne može izbjeći ulogu javnog komunikacijskog kanala i infrastrukturne potpore javnoj sferi (tj. podrške radu različitim akterima u društvu). Calhoun smatra da komunikacija internetom daje iste mogućnosti koje su u Habermasovom opisu javne sfere imale kavane ili novine: omogućuje komunikaciju među strancima, tj. onima koji nisu članovi iste lokalne zajednice. Najvažnija potencijalna

uloga je omogućavanje javnog diskursa koji povezuje međusobno nepoznate građane i omogućuje im da kroz stvaranje većeg „kolektiva“ donesu informirane odluke o svojoj budućnosti (Calhoun, 2004). Iako je televizija još uvijek najutjecajniji medij, internet omogućuje interaktivnu komunikaciju i pristup informacijama kojih iz dana u dan ima sve više pa ga često opisuju kao demokratski medij.

Pitanje razvoja demokratskog informacijskog društva i interneta osim komunikacijske dimenzije ima i informacijsku, tj. osim pitanja vezanih uz javnu sferu bitno je propitati kako očuvati javno područje i javnu domenu te dostupnost do zajedničkih informacijskih dobara. Shalini Venturelli ističe da bez bogate i konstantno sve šire javne domene postojeće znanje neće dovoditi do novog znanja te će se tako smanjiti društveno sudjelovanje u produkciji i distribuciji ideja i time usporiti ritam inovacija u gospodarstvu i društvu (Venturelli, 2000). Deliberacija pretpostavlja informiranost o temi o kojoj se raspravlja, pa nam komunikacija neće omogućiti efikasan mehanizam za rješavanje zajedničkih problema, ako se o tim problemima ne možemo detaljno informirati i tako donijeti racionalnu odluku za što nam je potreban uvid u postojeće znanje zabilježeno primjerice u studijama, publikacijama ili različitim kulturnim izričajima. Kranich ističe da u 21. stoljeću građani moraju biti informacijski pismeni kako bi pronašli relevantne informacije u ogromnoj količini dostupnih informacija. Oni moraju moći identificirati, evaluirati i primijeniti informaciju na učinkovit i odgovoran način. Nije uvijek lako procijeniti istinitost i kvalitetu dostupnih informacija, a pristup obilju informacija ne znači nužno pristup raznolikim informacijama. Čini se da su u obiljatim količinama dostupne sve više iste ideje, dok se alternativna mišljenja sve više marginaliziraju (Kranich, 2004: 287, 289).

U tom kontekstu moramo prepoznati i važnu poziciju znanosti kroz koju se, analizom različitih kompleksnih prirodnih i društvenih fenomena, stvara novo znanje koje bi trebalo biti primjenjivo u daljnjem znanstvenom, društvenom i tehnološkom razvoju. Sustav znanosti uvelike ovisi o komunikaciji i dostupnosti postojećih znanstvenih informacija. U zaključku UNESCO-ovog dokumenta *Building Knowledge Societies* (2002) ističe se da je znanje, tj. pristup znanju, osnovno ljudsko pravo, no ono ne može biti dostupno čovječanstvu izvan društvenih institucija. To nas upućuje na važnost pratećeg institucionalnog okvira i prateće infrastrukture koji omogućuju stjecanje novog znanja (sveučilišta), slobodnu razmjenu informacija

među znanstvenicima (znanstveni časopisi) i mogućnost dostupa znanja građanima (knjižnice) – te njihovih virtualnih inačica – i govori o važnosti ravnoteže između privatne, tj. komercijalne primjene i javnog društvenog interesa koja je danas dijelom narušena zbog sve veće prisutnosti elemenata tržišta, primjerice komercijalnih izdavača i korporativnih istraživanja u sustavu znanosti i visokog obrazovanja, koji primjenjuju sve stroži režim autorskih prava nad znanstvenim rezultatima (Guédon, 2003). S tim u vezi valja naglasiti da je i ovaj sustav dio šireg društva i da odražava već spominjane nejednakosti koje ovise o bogatstvu pojedine zemlje, pa i produkcija novog znanja ovisi o dostupnim resursima. Stoga UNESCO naglašava da je, iako je znanost po svojoj prirodi univerzalan sustav, znanstveni napredak ograničen uglavnom na razvijene zemlje (UNESCO, 2005).

Institucije koje obrađuju i javnosti omogućuju pristup do naše kulture i intelektualne baštine, poput knjižnica, muzeja i arhiva, u stvari omogućuju pristup znanju zabilježenom kroz različite dokumente ili artefakte. Oni su specifični informacijsko-komunikacijski sustavi kroz koje pristupamo tom zabilježenom znanju i, kao i drugi komunikacijski sustavi za gradnju, razvoj i održavanje infrastrukture i usluga, i oni ovise o uspostavljenom institucionalnom i legislativom okviru. Možemo reći da su oni mjesta gdje je građanima omogućen pristup zajedničkim informacijskim dobrima (*information commons*). Kulturni sektor općenito, a posebice knjižnice, arhivi i muzeji osiguravaju pristup do dokumenata i informacija i time omogućuju širenje znanja zainteresiranim korisnicima, no u novom okruženju interneta treba računati s novim oblicima komunikacije i izvorima informacija, kao i s novim korisnicima i njihovim novim potrebama koje utječu na uobičajene načine rada. Očuvanje zajedničkih informacijskih dobara i javne domene, u kojoj građani imaju slobodan pristup informacijama i dobrima koja spadaju u nju, bitno je želimo li izgraditi slobodno i demokratsko informacijsko društvo. O legislativi koja regulira autorska prava na internetu uvelike ovisi hoće li se ostvariti potencijal što ga ima primjena ICT-a u gradnji društva znanja ili će se jače istaknuti podjela na one koji informacijske usluge mogu platiti i na one koji si to ne mogu priuštiti.

Legislativa koja regulira autorska prava pretvara veći dio naše kulturne i intelektualne baštine u robu, što ima važne implikacije i za stvaraoce i za civilno društvo općenito. Prije pojave novih informacijskih tehnologija i interneta autorska prava su imala jasniji doseg, ali se odnosi mijenjaju

u novoj situaciji koju definira i otvorenost informacija na internetu. Virtualizacija informacija, gdje nije potrebno imati različite fizičke kopije, nego korisnik ima pristup određenom resursu na svoj zahtjev i može mu pristupiti istodobno kad i drugi korisnici, promijenila je situaciju. U industrijskom društvu glavni su proizvodi bila dobra, tj. fizički predmeti kojima se trguje. Tako primjerice jednom prodana knjiga postaje vlasništvo kupca, a djelo ulazi u javno područje.⁵ Kako knjižnice u većini zemalja imaju obvezu prikupljati primjerak svakog objavljenog djela (*legal deposit*) time se osigurava očuvanje djela za budućnost. To se odražava i u zakonima o autorskom pravu prema kojima autor ima pravo odlučiti hoće li mu djelo biti objavljeno, no nakon publiciranja nema pravo nadzirati distribuciju djela. U informacijskom društvu glavna dobra su informacije, tj. nematerijalna djela (kulturna i intelektualna dobra u digitalnom obliku). Djelo u digitalnoj formi nije fiksirano za određeni medij i može se seliti po mreži bez posebnog napora ili povezanih troškova te se mogu napraviti brojne kopije. Veza s fizičkim medijem postala je nevažna. Umjesto publiciranja u knjizi djelo može biti dostupno u elektroničkoj formi na web stranicama ili u bazi podataka. Ako se u bilo kojem času autor predomisli, on svoje djelo može povući s interneta bez ostavljanja traga. Ta se razlika odražava i u regulativi autorskih prava⁶ koja se zadržavaju nad djelom i nakon objavljivanja, što znači da svaki put kad korisnik želi pristupiti djelu u elektroničkoj formi zapravo treba autorovo dopuštenje. Takva situacija ilustrira promjene u regulativi autorskih prava u digitalnom okruženju iz čega proizlaze pitanja poput toga hoće li se očuvati pravni mehanizmi koji omogućuju pristup, reinterpretaciju i rekontekstualizaciju postojećih djela zaštićeni principima poput, primjerice, poštene uporabe (*fair use*) i prve prodaje (*first sale*), tj. hoće li korisnici imati slobodu pristupa informacijama u digitalnom okruženju i hoće li knjižnice i arhivi imati pravo pohranjivati digitalne publikacije i digitalna djela kulturne baštine (Uzelac, 2004). Dakle, hoćemo li u konačnici moći donositi informirane odluke temeljene na postojećem znanju iz naše sadašnjosti i prošlosti?

5 Pod pojmom javno područje mislim na prostor javnosti u koji određena informacija ili djelo ulazi činom objavljivanja, tj. ono više nije privatno. U tom prostoru uključene su i informacije iz javne domene kao i one na koje se odnose autorska prava, a koje su autori objavili, tj. dali na uvid javnosti.

6 Vidi WIPO Copyright Treaty.

U virtualnom prostoru nije uvijek lako razlikovati između informacijskih i komunikacijskih aspekata jer u praksi oni nisu odvojivi. Granice nisu jasno razlučive. Ako javnu sferu shvatimo kao osnovu za organizaciju zajedničkog života u informacijskom društvu, onda zajednička informacijska dobra možemo opisati kao potku tog društva. Pojmovi informacije i komunikacije odnose se na bit zajednice i odnosa među ljudima. Calhoun smatra da nema komunikacije koja istodobno ne znači i sudjelovanje u stvaranju kulturnih obrazaca, tj. da je komunikacija uronjena u kulturne izričaje i pridonosi stvaranju zajedničke kulture kao i prepoznavanju kulturnih različitosti (Calhoun, 2004). U globaliziranom svijetu lokalne su zajednice umrežene u šire nacionalne, regionalne i globalne zajednice pa se i komunikacija nužno odvija posredstvom medija. Komunikacija između nepoznatih ljudi u javnoj sferi jedan je od mehanizama kojim se postiže društvena integracija i kroz koje se oblikuju društvene institucije. U globaliziranom se svijetu globalna razina ne sastoji od mozaika različitih nacionalnih i lokalnih razina, već su ti odnosi dinamični. U takvom društvu ljudi su povezani putem svoje funkcionalne međuovisnosti kroz sfere tržišta, političkog sustava ili zajedničke kulture, te se javna sfera može promatrati kao način društvene integracije jer omogućuje konstrukciju društvenih grupa na temelju racionalnih izbora koji utječu na postojeće odnose u društvu – na tržištu, u kulturi ili državi. Ona nadopunjuje područje osobnih veza u različitim zajednicama – obitelji, prijatelja ili susjedstva – gdje ljudi mogu na zajednicu utjecati osobnim izborima, no koja može imati uvijek tek manji broj članova i ne može neposredno posredovati u komunikaciji između nepoznatih ljudi, tj. nečlanova zajednice (Calhoun, 2004).

Koliko efikasno javna sfera može utjecati na društvene institucije i upravljati ekonomskom, političkom ili kulturnom moći? Ova pitanja, kao i pitanja višestrukih čimbenika moći, nejednakog pristupa resursima i komunikacijskim kanalima, kulturne raznolikosti, trebala bi biti osnova za propitivanje implikacija novih komunikacijskih tehnologija na javni život i demokraciju. Mogućnosti demokratizacije globalnog svjetskog poretka uvelike ovise i o razvoju globalne javne sfere i o pažnji poklonjenoj globalnim nejednakostima. Civilno društvo ima važnu ulogu u tome. Partnerstva se mogu ostvariti kroz uspostavu transnacionalnih komunikacijskih mreža, no jednako je bitno pronaći način suradnje s vladinim i korporativnim

sektorom i s međunarodnim organizacijama kako bi se izbjegla situacija nesuradnje ili rivalstva. A ključno je pitanje može li civilno društvo utjecati na kulturne i medijske politike koje u konačnici određuju okvir naših građanskih aktivnosti u praksi.

Kulturne i medijske politike u globalnom okruženju

U kontekstu brzih promjena uzrokovanih procesima globalizacije i potpomognutih ubrzanom komunikacijom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija koji utječu na sveukupni kontekst naših života sve jasnije postaje da je nužno promisliti ciljeve kulturnog, društvenog i tehnološkog razvoja kako bismo mogli odrediti jesu li kompleksne promjene društva u cjelini određene demokratskom podlogom i osiguravaju li građanima mogućnost izbora. Koji cilj želimo ostvariti? Je li najbitnije uspostaviti efikasan sustav ili nam je bitnije osigurati odgovornost u donošenju odluka? Mogu li se efikasnost i odgovornost povezati u potrebnu nam ravnotežu pri odlučivanju na različitim razinama? Tko će o tome odlučivati? Kako osigurati pravac tehnološkog razvoja da tehnologija služi potrebama ljudi, a da ne nameće rješenja? Hoće li se građani i civilno društvo uspjeti izboriti za mogućnost aktivnog utjecaja u gradnji umreženog/informacijskog društva/društva znanja? Kako osigurati sustav u kojemu države, međunarodne organizacije ili moćni industrijski lobiji neće zlorabiti svoju moć?

Kad se raspravlja o tim pitanjima bitno je prepoznati važnost koje politike imaju na njih jer određuju okvir sustava, a posredno i konkretne aktivnosti. Stoga kulturne i medijske politike u kontekstu tehnološke i društvene konvergencije i sve veće globalne međuzavisnosti postaju bitan instrument koji određuje komunikacijske i kulturne aspekte današnjeg globaliziranog društva. One moraju biti informirane postojećom praksom i jasnim razvojnim ciljevima. S obzirom da su pitanja kulture i komunikacije povezana s biti zajednice i kulturnim identitetom, postavlja se pitanje njihove demokratičnosti, tj. demokratske legitimnosti. U knjizi *Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development* Mercer polazi od pretpostavke da je kultura kroz svoje svakodnevne manifestacije povezana u složeni sustav s drugim aspektima života – ekonomskim,

društvenim, ekološkim, obiteljskim ili osobnim. Mercer smatra da kultura, jednako kao i okoliš, treba biti osnovni pojam i područje djelovanja čiji bi moto mogao biti povezivanje (*only connect*) s društvenim, ekonomskim i ekološkim politikama, tj. dodavanje kulturne dimenzije spomenutim politikama. Ovako široka definicija kulture povezuje ju i s pojmom građanskih prava (*citizenship*) i Mercer ju ilustrira citirajući radove Meredytha i Minsona koji smatraju da je kulturna politika važna domena za razumijevanje građanskih prava jer je povezana s načinima neoliberalnog upravljanja, povezujući javne institucije s privatnim životima na nacionalnoj ili međunarodnoj razini, oblikujući/stvarajući navike, ukuse i sklonosti koje su učinkovite samo ako nisu nametnute. Mercer naglašava da su u današnjem globaliziranom svijetu, u kojemu kultura postaje strateška svojim povezivanjem s industrijama, komunikacijom i identitetom, građanska prava (*citizenship*) u srcu kulturnih politika, tj. kulturne su politike povezane s građanskim pravima jer se bave resursima koji definiraju i oblikuju, omogućuju ili ograničavaju naše identitete (Mercer, 2002).

U globalizacijskom okruženju vidljive su promjene razine na kojoj se donose odluke. One se sve više sele na međunarodnu razinu. Odluke donesene u međunarodnim organizacijama utječu na život građana u različitim zemljama, no te međunarodne organizacije nisu utemeljene na proceduri izbora od strane građana tj. reprezentativnoj demokraciji. Glavni lokus demokratskog sustava, tj. reprezentativne demokracije, još uvijek su države gdje građani biraju vlast koja, jednim dijelom, odluke donosi u okviru parametara zadanih na međunarodnoj razini. Međunarodnim institucijama koje oblikuju međunarodnu politiku (Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka ili Svjetska trgovinska organizacija) dominiraju bogate zemlje i u njima su prisutni moćni transnacionalni korporativni lobiji. S druge strane, UNESCO je – kao institucija sustava Ujedinjenih naroda – međunarodna organizacija koja se temelji na konsenzusu država članica, pa je stoga bitan njegov utjecaj koji odražava raznolikost stavova o pitanjima iz područja kojima se bavi (kultura, komunikacije, znanost, obrazovanje i s njima povezane politike). Promovirajući univerzalne vrijednosti kroz kulturu, komunikaciju, obrazovanje i znanost UNESCO kao jedan od svojih ciljeva definira izgradnju mira u svijetu te kroz svoje aktivnosti pokušava pridonijeti stvaranju globalne vizije i uvjeta za dijalog temeljen na poštivanju zajedničkih vrijednosti i dostojanstva

svake kulture. S obzirom na širinu tema kojima se bavi, u UNESCO-vim se aktivnostima teme kulture, komunikacije, medija, znanja i (civilnog) društva već duže vremena povezuju.

Nakon Drugoga svjetskog rata učinjeni su brojni politički pomaci ka osiguravanju zaštite ljudskih prava, pa su sloboda mišljenja i izražavanja prepoznate kao jedno od osnovnih ljudskih prava na kojemu se temelji naša društvena i kulturna emancipacija. Teme slobodnog protoka ideja kroz riječ i sliku, osiguravanje univerzalnog pristupa informacijama, promoviranje kulturne raznolikosti i pluralizma u medijima i svjetskim informacijskim mrežama, te promoviranje univerzalnog pristupa ICT-u u svijetu⁷ u UNESCO-u su prisutne već od kraja 1970-ih, kada je UNESCO osnivanjem Međunarodne komisije za istraživanje komunikacije (International Commission for the Study of Communication Problems), tzv. McBrideove komisije preuzeo vođenje rasprave koja se 1970-ih vodila u UN-u o novom svjetskom informacijskom i komunikacijskom poretku (New World Information and Communication Order – NWICO), a čiji je fokus bio na slobodnom protoku informacija, povećanoj koncentraciji medija i komunikacijskih industrija. Mediji i komunikacije pokazali su se vrlo utjecajni i u postkolonijalnom kontekstu, pa se u diskusijama vezanim uz NWICO sve više pažnje pridavalo utjecaju medija na gradnju nacionalnih identiteta i kulturni integritet kako bi se spriječio trend kulturnog i medijskog imperijalizma. Ova rasprava proizvela je ideološke konfrontacije Istoka i Zapada, kao i zemalja Trećeg svijeta. Kritika koju su zemlje u razvoju uputile razvijenim zemljama odnosila se na činjenicu da tok informacija ide sa sjevera ka jugu te da se tako „sjeverne istine“ nameću kao globalne, a takva situacija ima za posljedicu i otežavanje medijske produkcije i diseminacije informacija u nerazvijenim zemljama. Najbitniji UNESCO-vi dokumenti koji su vezani uz rasprave o NWICO-u jesu Deklaracija o masovnim medijima (Mass media declaration⁸) iz 1978. o slobodnoj, široj i boljoj diseminaciji informacija te izvještaj *Many Voices*,

7 Dugogodišnje bavljenje tom temom rezultirao je osnivanjem UNESCO-vog sektora komunikacija i informacija 1990. godine.

8 Declaration on Fundamental Principles concerning the Contribution of the Mass Media to Strengthening Peace and International Understanding, to the Promotion of Human Rights and to Countering Racism, Apartheid and Incitement to War. <http://www.casi.org.nz/statements/decmedia.htm>

*One World*⁹ koji je McBrideova komisija izradila 1980. Izvještaj je sveobuhvatno analizirao NWICO i prihvaćen je na Općoj skupštini UNESCO-a te godine, ali su rezultati izvještaja izazvali veliki otpor i raspravu. Posebice su mu se protivili SAD i Velika Britanija smatrajući da zemlje u razvoju pokušavaju nametnuti državnu kontrolu nad medijima. Do kraja 1980-ih NWICO je polako izašao iz fokusa aktivnosti UNESCO-a, no u temu se sve više uključivalo civilno društvo.

U segmentu bavljenja kulturom, nakon što je u 1980-ima fokus UNESCO-a bio na kulturnim politikama, od 1987. do 1997. UNESCO je proglasio svjetsku dekadu kulturnog razvoja i osnovao Svjetsku komisiju o kulturi i razvoju (World Commission on Culture and Development – WCCD) kako bi se pokrenula međunarodna agenda za razvoj globalne politike o kulturnom razvoju. Komisija je stavila naglasak na važnost djelovanja i regulative kulturnog razvoja na međunarodnoj razini kako bi se komplementirale aktivnosti koje zemlje poduzimaju na nacionalnoj razini. WCCD je 1995. objavio izvještaj *Our Creative Diversity*¹⁰ koji je istražio dvosmjerni odnos kulture i razvoja gdje se kultura određuje kao pokretač razvoja, a razvoj kao široko shvaćeni proces koji unapređuje slobodu ljudi u ostvarivanju njihovih ciljeva. U tom kontekstu, u izvještaju se kao vrlo bitan element održivog razvoja ističe kulturna raznolikost koja utječe na našu mogućnost izbora, a time i na razvojne opcije, i poziva na nove načine promišljanja i djelovanja koji omogućuju bolji suživot ljudi bez gubljenja vlastitog identiteta, te na demokratsku mobilizaciju. U analizi tema vezanih uz medije, analizirana su i pitanja vezana uz koncentraciju medija, javnu sferu i osiguravanje pluralizma izvora informacija, uključujući pitanje kako sve veći kapacitet medija može pridonijeti kulturnoj raznolikosti i demokraciji. Koncentracija komercijalnih medija očituje se čak i više na međunarodnoj razini nego na nacionalnim razinama, pa je u tom kontekstu Komisija pokušala promišljati i moguća rješenja situacije kako bi se osigurao pluralizam medija, omogućilo alternativnim gledištima da dobiju medijski prostor i osigurala javna domena, te kako bi se osigurali mehanizmi koji bi promovirali pristup i raznolikost izričaja i gledišta u

9 (<http://www2.hawaii.edu/~rvincent/mcbcon1.htm>, <http://www2.hawaii.edu/~rvincent/mcbcon2.htm>)

10 Sažetak izvještaja dostupan je na stranici http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=22431&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.

situaciji medijske koncentracije koja teži maksimalnom profitu. Izvještaj zaključuje da je bitno osigurati međunarodnu ravnotežu javnog i privatnog interesa. Komisija je u izvještaju iznijela prijedloge za unapređenje pristupa, raznolikosti i konkurencije u međunarodnom medijskom sustavu s obzirom na činjenicu da mediji besplatno koriste radiovalove koji se smatraju zajedničkim dobrom svih ljudi (*global commons*) te je u tom pogledu predložila promjenu i mogućnost naplate komercijalnim medijima za korištenje radiovalova, a prihod bi se investirao u alternativnu medijsku produkciju kako bi se osigurao pluralizam gledišta u globalnom medijskom prostoru (*Our Creative Diversity*, 1995: 122, 278).

Kao nastavak diskusije potaknute izvještajem *Our Creative Diversity* UNESCO je 1998. godine u Stockholmu organizirao Međuvladinu konferenciju o kulturnim politikama za razvoj (*Intergovernmental Conference on Cultural Policies for Development*), a rezultirajući UNESCO-ov akcijski plan za kulturne politike za razvoj (UNESCO Action Plan for Cultural Policies for Development¹¹) podržalo je 140 država članica. Uviđajući da će civilno društvo u demokratskim sustavima postati sve važniji čimbenik i u kulturnom sektoru, konferencija je podržala brojne principe među kojima je i pravo na sudjelovanje u kulturnom životu te kao cilj kulturnih politika navodi osiguranje struktura i sredstava koji omogućuju ljudima „ispunjenje“. Među predloženim ciljevima neki se tiču i civilnog društva kao, primjerice, uspostava regulativnog okvira koji bi omogućio bolju suradnju vlada, poslovnog sektora i organizacija civilnog društva u području kulture. Štokholmska konferencija medijsku politiku shvaća kao dio kulturne politike¹² pa se stoga može smatrati relevantnom i za medije, kao i općenito za komunikaciju u informacijskom društvu.

Analizirajući rezultate Štokholmske konferencije, Marc Raboy navodi da je nacrt Akcijskog plana donio niz preporuka koje su odražavale stajalište da su komunikacijski resursi zajednička dobra (*global commons*), pa je u nacrtu Akcijskog plana predloženo sljedeće: stavljanje veće važnosti tema kulturnog razvoja u programe medija i komunikacijskih mreža uz osigura-

11 UNESCO Action Plan for Cultural Policies for Development http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=18721&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

12 Background Document – The Challenges of Recasting Cultural Policies http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=18725&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

vanje uredničke nezavisnosti, poticanje javnih medija da osiguraju prostor za lokalnu zajednicu, manjine i jezičnu raznolikost, da se na nacionalnim razinama osigura medijski pluralizam i sloboda izražavanja, razvoj novih tehnologija i informacijskih usluga u smjeru omogućavanja pristupa po prihvatljivim cijenama. Sukladno zaključcima izvještaja *Our Creative Diversity* u draft verziji Akcijskog plana ističe se da su komunikacijski mediji temelj demokracije i kulturnog razvoja te da čine zajednička dobra ljudi u društvu. Osiguravanjem globalnog okvira za medijsku regulativu željelo se osigurati pluralistički medijski sustav u kojem bi se naplaćivanjem nekih „poreza“ komercijalnim medijima osiguralo financiranje alternativnih medija, no prijedlog nije prihvaćen pa te preporuke nisu ušle u konačnu verziju Akcijskog plana (Raboy, 2003).

U 21. stoljeću UNESCO i dalje promišlja poveznice odnosa kulture i komunikacije u suvremenom društvu, te odnosa kulture i novih medija koji su prepoznati kao bitan element kulturne emancipacije.¹³ U njihovom su fokusu i dalje kulturna raznolikost¹⁴ i pluralizam u globalizacijskom okruženju, odnos između kulturnog pluralizma i civilnog društva, te „društvo znanja“.¹⁵ S tim je u vezi i tema zabilježenog znanja koju pokrivaju područja knjižnica, arhiva i muzeja – institucija koje čuvaju, organiziraju i građanima osiguravaju dostupnost znanju (kulturnoj baštini). Knjižnice, arhivi i muzeji često se ističu kao bitna infrastruktura u informacijskom društvu koja javnosti jamči dostupnost baštine – dokumenata i informacija. UNESCO je termin informacijsko društvo pokušao proširiti u termin „društva znanja“ (*knowledge societies*) kroz koji bi se odrazilo gledište da poboljšanje protoka informacija samo po sebi nije dovoljan

13 Objavljena su dva izdanja World Culture Reporta, 1998. i 2000. (http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=13977&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html i http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=16334&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html) i tri izdanja World Communication Reporta, te UNESCO Medium-term Strategy 2002-2007 Contributing to peace and human development in an era of globalization through education, the sciences culture and communication (<http://unesdoc.unesco.org/images/0012/001254/125434e.pdf>) koji zacrtava planirane aktivnosti u tom razdoblju i naglašava važnost promocije pluralizma kroz mjere zaštite ljudskih prava i očuvanja kulturne raznolikosti.

14 UNESCO je prvo donio deklaraciju (2001), a zatim i konvenciju o kulturnoj raznolikosti i kulturnim izričajima (2005).

15 UNESCO Report Towards Knowledge Societies, 2005.

uvjet za ispunjavanje mogućnosti razvoja, već je potrebno imati jasnu i sveobuhvatnu viziju razvoja koja će osigurati smanjenje digitalnog jaza i osigurati slobodan protok informacija. Društva znanja trebala bi se zasnivati na poštivanju ljudskih prava, što uključuje i „kulturna prava“, slobodu izražavanja i pristup informacijama u javnoj domeni. Društva znanja trebala bi promovirati kulturnu i jezičnu raznolikost i osigurati da postojeće znanje bude dostupno svim ljudima (UNESCO, 2005).

Širok okvir aktivnosti UNESCO-a omogućio je organizacijsko i konceptijsko povezivanje spomenutih tema koje, u kontekstu informacijskog društva/društva znanja i sve veće prisutnosti ICT-a, sve češće dobivaju međusobne poveznice, a sve je očiglednija i važnost očuvanja raznolikosti i poticanja pluralizma kako bi se očuvala mogućost izbora građana. I kultura i komunikacija prepoznate su kao bitni elementi u gradnji demokratskog društva znanja u kojemu se teži osigurati slobodna razmjena znanja temeljena na etičkim principima i održivom razvoju. UNESCO kroz svoje aktivnosti pokušava usmjeriti kulturnu raznolikost ka konstruktivnom pluralizmu stvaranjem mehanizama koji bi promovirali skladnu interakciju među kulturama. Kao bitnog partnera u tim aktivnostima prepoznaje i civilno društvo, posebice u promoviranju jednakosti, društvene inkluzije i demokratskih društvenih vrijednosti. U promoviranju slobodnog pristupa informacijama i razmjeni ideja naglašena je važnost slobode izražavanja, slobode tiska, pluralizma i nezavisnosti medija te važnost širenja javne domene. Aktivnosti UNESCO-a važan su doprinos razumijevanju ovih tema, stvaranju zajedničke razvojne agende i povezivanju različitih aktera koji uključuju civilno društvo, akademsku zajednicu, te državni i privatni sektor. Njegovo političko djelovanje nije zanemarivo, no vidljivo je da ne postoji politička volja zemalja članica da mnoge preporuke UNESCO-vih izvještaja prihvate i implementiraju. Ipak, oni analizom kulturne prakse i određivanjem razvojnih ciljeva uvelike (in)formiraju kulturne politike u svijetu.

Na Štokholmskoj konferenciji predloženo je i da UNESCO organizira Svjetski samit o kulturi i razvoju (World Summit on Culture and Development), no ta ideja nije sprovedena u djelo već je, kao nasljednica te ideje, Međunarodna unija za telekomunikacije (International Telecommunications Union – ITU) prihvatila organizaciju Svjetskog samita o informacijskom društvu (World Summit on the Information Society

– WSIS). Dva samita o informacijskom društvu, održana 2003. i 2005. godine, donijela su razočaranje organizacijama civilnog društva koje su u pripremnom procesu pokušavale utjecati na definiranje sadržaja o kojem će se raspravljati tijekom WSIS-a. Kritika koju su predstavnici civilnog društva¹⁶ uputili WSIS-u odnosi se na njegovo usko gledište o informacijskom društvu, s fokusom na širenje i korištenje infrastrukture ICT-a, te nedovoljnu zastupljenost društvenog procesa komunikacije, a ne samo informacije kao osnovnog fenomena,¹⁷ smatrajući da ITU temu medija u informacijskom društvu promatra usko, kao tehničku infrastrukturu za dostup informacijama, dok UNESCO pristupa medijima kao kulturnim institucijama koje imaju bitnu ulogu u procesu ljudskog razvoja.

CRIS je pokrenuo brojna pitanja i rasprave kroz koje je civilno društvo pokušalo izraziti svoje prioritete u pogledu WSIS-a i informacijskog društva. Njihova gledišta su bitno šira od službenog pristupa WSIS-a temi informacijskog društva. CRIS-ove diskusije uključuju promišljanja o tome je li koncept informacijskog društva korištan za civilno društvo, te je umjesto pojma informacijsko društvo pokušao promovirati pojam komunikacijskog društva, a u srži tog pojma bila bi pitanja vezana uz komunikaciju i znanje. Rezultati brojnih sastanaka tematskih radnih skupina civilnog društva, koje su prethodile WSIS-u, pokušali su utjecati na njegov ishod. Civilno društvo je, paralelno s održavanjem WSIS-a, donijelo Deklaraciju o civilnom društvu (Civil Society Declaration)¹⁸ u kojoj su teme WSIS-a razrađene iz perspektive civilnog društva i gdje se pokušalo promovirati pojam „informacijska i komunikacijska društva“ – vizija koja održava različite razvojne mogućnosti i u kojoj su ključna pitanja šire postavljena, a uključuju i pitanja vlasništva nad znanjem i javnu domenu, kulturnu raznolikost, koncentraciju i komercijalizaciju medija.

¹⁶ Brojni dokumenti koji su pokušali osigurati da komunikacijska prava u informacijskom društvu budu ključna tema WSIS-a, dostupni su na web stranici CRIS-a – www.crisinfo.org. Tijekom prvog WSIS-a objavili su i publikaciju *Communicating in the Information Society* u kojoj različiti autori kritički pristupaju različitim pitanjima informacijskog društva.

¹⁷ Teme koje ITU postavlja kao ključne na agendu WSIS-a jesu primjerice digitalni jaz ili upravljanje internetom.

¹⁸ Civil Society Declaration www.itu.int/wsis/docs/geneva/civil-society-declaration.pdf

Seán Ó Siochrú smatra da najveće postignuće WSIS-a nisu njegova Deklaracija i Akcijski plan, već činjenica da se civilno društvo među sobom složilo oko pitanja medija, komunikacije i znanja i uspjelo donijeti strateški dokument u kojemu se pod pojmom komunikacijsko društvo povezuju pojmovi informacije, znanja, medija i komunikacija (Ó Siochrú, 2004). Moment koji su organizacije civilnog društva razvile oko WSIS-a iskoristile su za nastavak rasprave na drugim forumima civilnog društva, primjerice na Svjetskom socijalnom forumu (World Social Forum – WSF)¹⁹ koji okuplja organizacije civilnog društva s različitim područjima interesa, pa stoga može biti dobra prilika za međusobnu komunikaciju i interdisciplinarnu raspravu. Od svog osnutka 2001. godine, ideja WSF-a bila je osigurati mjesto gdje bi se predstavnici civilnog društva iz cijelog svijeta mogli sastajati i stvarati vlastitu viziju alternativnog razvoja kao svoj odgovor na odluke i ugovore koji se donose u UN-u, WTO-u i drugim međunarodnim forumima. Njegova su tri glavna cilja: uspostava globalnih mreža, širenje bitnih informacija i predlaganje alternativnih razvojnih strategija i politika (Milan, 2004). Tema komunikacije na agendi WSF-a široko je shvaćena i uključuje medije, intelektualno vlasništvo, kulturnu raznolikost i znanje, a glavne reference, koje WSF uzima kao polazište za pitanja vezana uz komunikaciju, jesu Opća deklaracija o ljudskim pravima²⁰ i Građanska komunikacijska povelja (People's Communication Charter).²¹

Vidljivo je da civilno društvo komunikaciju prepoznaje kao društveni i kulturni fenomen, prepoznavši da slobodna komunikacija jamči našu kulturnu i društvenu emancipaciju i temelj je za slobodu izbora. Stoga je očito da je civilno društvo važan čimbenik u oblikovanju demokratski utemeljenih kulturnih (i medijskih) politika budući da osigurava stvaranje kulturne ponude koja odgovara potrebama „korisnika“, tj. građana, jer se tako njezina implementacija provodi u suradnji sa širokom grupom zainteresiranih sudionika, inspirira aktivno sudjelovanje i individualne inicijative te smanjuje neravnotežu pristupa kulturnim resursima zastupanjem interesa marginalnih grupa (Ilczuk, 2001).

19 World Social Forum www.forumsocialmundial.org.br

20 Universal Declaration of Human Rights (www.un.org/Overview/rights.html).

21 www.pcharter.net

Zaključak

Spomenuti primjeri nam ukazuju da su organizacije civilnog društva prepoznale kako na globalnoj razini mogu postići uspjeh jedino zajedničkim djelovanjem putem mreža, te je komunikacija prepoznata kao ključni resurs za razvoj civilnog društva i naše kulturne i društvene emancipacije. Možemo se složiti s Guédonom koji smatra da civilno društvo kao organizacijska paradigma nije faza koja prethodi informacijskom društvu, već upravo njegova osnova, što pokazuje i sve veći zamah asocijacija, mreža i drugih oblika zajednica (Guédon, 2003: 166). To nam pokazuje da civilno društvo u užem smislu ima kapacitete za djelovanje u informacijskom društvu/društvu znanja. No, za osiguranje civilnog društva u širem smislu početne definicije društva u ravnoteži, tj. civilnog društva definirano kao grupa društvenih i političkih institucija koje se sastoje od 5 elemenata (državnih vlasti koje su odgovorne javnosti, vladavine prava, javne sfere u kojoj se okupljaju zainteresirani građani, tržišnog sustava i različitih dobrovoljnih organizacija) (Pérez-Díaz, prema Ilczuk, 2001) – bitno je očuvati dostupnost do naše intelektualne i kulturne baštine, tj. zajedničkih informacijskih dobara, te očuvati mogućnost slobodne i nesputane komunikacije. Javna sfera je zajedničko područje svih građana koje se temelji na mogućnosti slobodne komunikacije. U uvjetima sve izraženije komercijalizacije društva i medija koji bi trebali služiti kao demokratski javni forum, te komodifikacije na području kulture i komunikacije bitno je očuvati taj element civilnog društva kako bismo mogli osigurati kontrolu ljudi nad institucijama koje donose odluke o kojima ovise smjerovi društvenog razvoja (tj. kontrolu vlasti koja je odgovorna javnosti).

Iako važno, tržište je tek jedan od pet elemenata koji određuju civilno društvo, pa je stoga bitno kroz javne politike definirati sustav koji neće narušiti tu društvenu ravnotežu (vladavina prava). UNESCO upozorava da nam informacijsko doba donosi i nove mogućnosti i opasnosti, a zbog osobina virtualne sfere, koje su potakle sve veću komodifikaciju informacija i znanja, potaknut je proces hiperindustrijalizacije znanja, što može ugroziti „raznolikost kognitivnih kultura“ (UNESCO, 2005: 22). S tim u vezi ključno postaje osigurati ravnotežu između javnog i privatnog interesa i očuvati javna dobra jer o tome ovisi hoćemo li optirati za održiv i uravnotežen razvoj „društva znanja“ u kojemu će biti očuvana kulturna raznolikost kao bitan razvojni resurs ili ćemo se odlučiti za razvoj bez velikih promjena

koji ne pokušava ukloniti postojeće nejednakosti i vodi se profitom kao svojom glavnom odrednicom uspjeha.

UNESCO-ov koncept „društva znanja“ inkluzivniji je i stoga primjeniji koncept od pojma informacijsko društvo, no moramo naglasiti da je, više od samog naziva, od krucijalne važnosti da ono bude definirano kao civilno društvo koje će omogućiti aktivno sudjelovanje svih građana u njemu, što podrazumijeva slobodu izbora i demokratske mehanizme koji će omogućiti da lokalne razine ne budu podređene globalnoj.

Literatura

- Boyd-Barret, Oliver (2004) „U.S. Global Cyberspace“. U: D. Schuler, P. Day (ur.) *Shaping the Network Society: the New Role of Civil Society in Cyberspace*. Cambridge, London: The MIT Press, str. 19-42.
- Calhoun, Craig (2004) „Information Technology and the International Public Sphere“. U: D. Schuler i P. Day (ur.) *Shaping the Network Society: the New Role of Civil Society in Cyberspace*. Cambridge, London: The MIT Press, str. 229-251.
- Carey, James W. (1992) *Communication as Culture: Essays on Media and Society*. New York, London: Routledge.
- Castells, Manuel (1996) *The Information Age: Economy Society and Culture. Vol. 1 The Rise of the Network Society*. Blackwell.
- Deane, James et al. (2003) „The Other Information Revolution: Media and Empowerment in Developing Countries“. U: B. Girard i S. Ó Siochrú (ur.) *Communicating in the Information Society*. Geneva: UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), str. 65-100. [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument)
- Fisher, R., Fox, R. (2001) *Culture and civil society: new relationships with the third sector*. Strasbourg: Council of Europe (Policy Note No. 6).
- Foresta, D., Mergier, A., Serexhe, B. (1995) *The new space of communication, the interface with culture and artistic activities*. Studija Vijeća Europe.
- Guédon, Jean-Claude (2003) „Locating the Information Society within Civil Society: The Case of Scientific and Scholarly Publications“. U: B. Girard i S. Ó Siochrú (ur.) *Communicating in the Information Society*. Geneva: UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), str. 165-194. [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument)
- Hamelink, Cees (2003) „Human Rights for the Information Society“. U: B. Girard i S. Ó Siochrú (ur.) *Communicating in the Information Society*. Geneva: UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), str. 121-163. [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument)
- Hamelink, Cees (2004) „Human Rights in the Global Billboard Society“. U: D. Schuler, P. Day (ur.) *Shaping the Network Society: the New Role of Civil Society in Cyberspace*. Cambridge, London: The MIT Press, str. 67-81.
- Ilczuk, Dorota (2001) *Cultural Citizenship – Civil Society and Cultural Policy in Europe*. Amsterdam: Boekmanstudies / CIRCLE.
- Kranich, Nancy (2004) „Libraries: The Information Commons of Civil Society“. U: D. Schuler i P. Day (ur.) *Shaping the Network Society: the New Role of Civil Society in Cyberspace*. Cambridge, London: The MIT Press, str. 279-299.
- McGuigan, Jim (1996) *Culture and the Public Sphere*. London, New York: Routledge.
- Mercer, Colin (2002) *Towards Cultural Citizenship: Tools for Cultural Policy and Development*. Stockholm: The Bank of Sweden Tercentenary Foundation.
- Milan, Stefania (2004) *Communicating Civil Society: participation as the main benchmark of Civil Society Media*. The case of the Third World Social Forum, IAMCR. <http://www.pucrs.br/famecos/iamcr/textos/milan.pdf>
- Ó Siochrú, Seán (2004) „Will the Real WSIS Please Stand-up? The Historic Encounter of the ‘Information Society’ and the ‘Communication Society’“. *Gazette – The International Journal for Communication Studies* sv. 66(3/4, June July) http://files.crisinfo.org/cris/gazette_paper_final_sean.rtf
- Olsson, Tobias (2006) „A marginal Resource for Civic Identity: The Internet in Swedish Working Class Households“. *Javnost*, 13 (1): 73-88.
- Panel of Eminent Persons on UN – Civil Society Relations (2004) *Panel Report – We the peoples: civil society, the United Nations and global governance*, http://www.un.org/reform/a_58_817.pdf
- Pasquali, Antonio (2003) „A Brief Descriptive Glossary of Communication and Information Aimed at Providing Clarification and Improving

- Mutual Understanding". U: B. Girard i S. Ó Siochrú (ur.) *Communicating in the Information Society*. Geneva: UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), str. 195-223. [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument)
- Raboy, Marc (2003) „Media and Democratization in the Information Society". U: B. Girard, S. Ó Siochrú (ur.) *Communicating in the Information Society*. Geneva: UNRISD (United Nations Research Institute for Social Development), str. 101-119. [http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/\(httpPublications\)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument](http://www.unrisd.org/unrisd/website/document.nsf/(httpPublications)/5DCA28E932BB8CFDC1256E240029A075?OpenDocument)
- Rheingold, Howard (2004) „What Do We Need to Know about the Future We're Creating? Technobiographical Reflections". U: D. Schuler i P. Day (ur.) *Shaping the Network Society: the New Role of Civil Society in Cyberspace*. Cambridge, London: The MIT Press, str. 253-277.
- Schuler, Douglas, Day, P. (2004) „Shaping the Network Society: Opportunities and Challenges". U: D. Schuler, P. Day (ur.) *Shaping the Network Society: the New Role of Civil Society in Cyberspace*. Cambridge, London: The MIT Press, str. 1-16.
- UNESCO (2005) *Towards Knowledge Societies – UNESCO World Report*. Paris: UNESCO.
- UNESCO (2002) *Building Knowledge Societies*. UNESCO <http://unesdoc.UNESCO.org/images/0012/001256/125647e.pdf>
- Uzelac, Aleksandra (2004) „Digitalna kulturna dobra u informacijskom društvu između javne domene i privatnog vlasništva". *Medijska istraživanja*, 10(1): 37-53.
- Venturelli, Shalini (2000) *From the Information Economy to the Creative Economy: Moving Culture to the Center of International Public Policy*. *Cultural Comment Series*. <http://www.culturalpolicy.org/pdf/venturelli.pdf>
- World Commission for Culture and Development (1995) *Our Creative Diversity*. Paris: UNESCO.